

© Яцишина Г. А.

- Некрасова Н.А., Некрасов С.И., Садикова О.Г. — М. : МГУ ПС (МИИТ), 2008. — 164 с. Режим доступу : <http://terme.ru/dictionary/907/symbol/204/page/2>
8. Новая философская энциклопедия, 2003. Режим доступу : <http://terme.ru/dictionary/879/word/moral>
 9. Новейший философский словарь [Электронный ресурс] / [сост. А. А. Грицанов] — Мн.: Изд-во В. М. Скакун, 1998. — 896 с. Режим доступу : <http://terme.ru/dictionary/175/symbol/204/page/4>
 10. Орленко О.В. Лексичні лакуни в українській, російській, сербській мовах / Орленко О.В. // Лінгвістика : збірник наукових праць. — 2011. — №2 (23). — С. 59 — 67.
 11. Українська радянська енциклопедія / [за редакцією Бажана М. П.] — Київ : головна редакція української радянської енциклопедії, 1982. — Т.7. — 528 с.
 12. Философия : словарь основных понятий и тесты по курсу «Философия» : учебное пособие [Электронный ресурс] / [под редакцией З. А. Медведевой] — Кемерово : КемТИПП, 2008. Режим доступу : <http://terme.ru/dictionary/1070/word/moral>

Яцишина Г. А. – здобувач кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК 121.7+34

КОНЦЕПТ «ВЛАСНОСТІ» В ПАРАДИГМІ ЕНЕРГІЇ «ВОЛІ» І ДУХОВНОЇ СВОБОДИ

В статті аналізується проблема «власності» в контексті ірраціональної філософії (волюнтаризму) та російської філософії «срібного віку»: підкреслюється атрибутивний характер власності для сутності людини.

Ключові слова: *власність, ірраціоналізм, воля, енергія, господарство, капітал, володіння.*

КОНЦЕПТ «СОБСТВЕННОСТИ» В ПАРАДИГМЕ «ВОЛИ» И ДУХОВНОЙ СВОБОДЫ

В статье анализируется проблема «собственности» в контексте иррациональной философии (волюнтаризма) и русской философии «серебрянного века», подчеркивается атрибутивный характер собственности для сущности человека.

Ключевые слова: *собственность, иррационализм, воля, энергия, хозяйство, капитал, владение.*

CONCEPTS OF "PROPERTY" IN THE PARADIGM OF "WILL" AND SPIRITUAL FREEDOM

The paper analyzes the problem of "property" in the context of irrational philosophy (voluntarism) and the Russian philosophy of "Silver Age". An attributive nature of the property for the essence of person is highlighted.

Keywords: *property, irrationalism, will, energy, agriculture, capital, preperty.*

Власність – одне з головних понять не лише економічної теорії, але й соціальної філософії. До її аналізу зверталися Арістотель, Дж. Локк, Т. Гоббс, Д. Юм, Г.Гегель та інші. Оригінальний підхід до трактування відносин власності був започаткований у кінці XIX – на початку XX ст. мислителями «нової історичної школи» в економіці. Визнаючи взаємозв'язок економічних та позаекономічних факторів суспільного прогресу, трактуючи людину як соціальну істоту, на поведінку якої впливають моральні, етичні, правові та культурні чинники, представники цього напрямку визначали власність як невід'ємну рису особистості, нерозривно пов'язану з її духовним самовдосконаленням.

На думку видатного мислителя М.Вебера, приватна власність має переваги над суспільною, оскільки обмежує індивідуальні зазіхання визнанням правомірності чужих домагань. Таке розуміння власності стало результатом в основу здійсненого вченим дослідження взаємозв'язків між етичним

кодексом протестантських вірувань і «капіталістичним духом» епохи вільної конкуренції як специфічним набором звичок та форм господарської поведінки. Власність є атрибут «духу підприємництва», без якого не може існувати економічне «капіталістичне суспільство» [7, с. 27].

Одночасно в інтелектуальній культурі Європи формувалися і набували авторитету інші теоретичні підходи до проблеми власності. Вони були обумовлені методологічною переорієнтацією філософських вчень про людину і зміною духовних орієнтацій. Це стосується в першу чергу «філософії життя», в якій по-новому розумілися можливості людини як суб'єкта соціально-економічної і культурної діяльності. Що вимагало переосмислення всіх основних цінностей життя – свободи, влади, моралі, розуму, багатства, праці і, звичайно, власності.

Так, для засновника «філософії життя» А. Шопенгауера власністю є ті засоби, що дозволяють задовольняти потреби, розділені на три класи: природні і необхідні; природні, але не необхідні; ні природні, ні необхідні. Вони нескінченні, і задовольнити їх дуже важко. Тому головне - у визначенні меж наших розумних бажань. Однак визначити власність, підкреслює мислитель, важко, якщо не неможливо, тому що «достаток і задоволеність кожної людини в цьому відношенні між її домаганням і її добробутом» [10, с. 494]. Акцент в даному випадку перенесений на індивіда, від якого залежить величина власності. Взятая сама по собі вона позбавлена значення. Відношення до власності виявляє сутність людини, котра усвідомлює свою сферу можливостей для досягнення бажаного багатства. Якщо ж говорити про настрій людини, то він завжди тим кращий, чим більше вдалих спроб і результатів у «реалізації домагань на збільшення власності і багатства» [10, с. 495].

Мислитель робить висновок, що рід людський складається з «нестатків» і «потреб», тому немає нічого дивного в тому, що багатство, як реалізована через наявність власності потреба, шанується і навіть поважається більше і відвертіше, ніж все інше. Влада - не що інше, як «засіб до збагачення і збільшення власності, заради чого все інше відкладається убік чи зовсім закидається» [10, с. 496]. Власність – це постійний життєвий атрибут, тому ні про яке її скасування не може бути мови. Вона є гарантією задоволення потреб і забезпечення соціального статусу. Тому головна турбота – забезпечення її збереження і збільшення через капітал.

При прихильності долі, міркує мислитель, завдяки якій людина стає володарем багатства, майна, власності, можна бути «істинно вільним», повноправним володарем свого часу і своїх сил, знаючи, що кожний день належить тобі. Адже час - не тільки об'єктивна властивість, але і суб'єктивна. Тому, вважає А.Шопенгауер, вищої своєї цінності багатство і власність досягають тоді, коли їх одержує той, хто обдарований духовними силами вищого порядку і живить прагнення, які не споріднені з бідним і безглуздим існуванням пересічної людини. Практичне реальне життя, яким живе більшість населення, позбавленого власності, нудне і банальне, а іноді і болісне. Для більшості навіть гроші не можуть виступати благом, оскільки без власності вони є непотрібною і навіть ненависною абстракцією. Тому-то щасливі єдино ті, кому на долю випало інтелектуальне життя, яке охороняє не тільки від нудьги, але і від згубних її наслідків – дурного спілкування, небезпек, нещастя, втрат і розтрат, в які втягується, відшукуючи щастя в реальному світі [10, с. 488 - 490]. А таке життя вимагає матеріального забезпечення, що досягається завдяки володінню власністю.

Енергія «оволодіння» переміщається з матеріальних речей – майна, грошей, землі тощо на людину, на її внутрішню сутність. Власністю стає сила, але не фізична, а «сила волі». Як і в А.Шопенгауера, так у його послідовника Ф.Ніцше саме «воля» визначає сутність і значення людини. Сила волі – це і є джерело діяльності. В зв'язку з цим мислитель відмовляє світу в усталених цінностях. Повна відмова від світу неминуче означає фрустрацію всіх «світських» бажань. Звичайно, які не лише пов'язані з традиційними мораллю, релігією, естетикою та іншими духовними формами життя, але і матеріальними основами, які остаточно ствердились в Європі – багатством, майном, грошима, власністю. Останніх заміняє сила волі, і не просто волі, а волі до влади [1, с. 305].

Безперечно, даний підхід ігнорує соціальну дійсність, в якій кожна реальна людина в чомусь є сильною, а в чомусь – слабкою. Однак для Ф.Ніцше слабкість – це уділ нищих, звичайних, а не «надлюдей». Слабкість – це межа, за яким починається Не-я, (чужі). Аристократ не бажає займатися лихварством не тому, що не хоче бути в сфері фінансових махінацій. Якщо він професійно займається лихварством, то перестане бути аристократом. Якщо лихвар відстоюватиме свою честь на дуелях, він перестане бути лихварем. Отже, мова йде про силу волі – необхідний і неминучий механізм будь-якої діяльності [1, с. 306]. Для мислителя сила прагнення до влади – «воля до влади», є вагоміша за будь-

які інші сфери буття людини, в тому числі і сфери власності – специфічного середовища існування людини.

Безперечно, обґрунтування «волі до влади» як права сильного – «надлюдини», по суті ставило завдання замінити існуюче прагнення до власності – основи свободи. Тим самим людина позбавлялася вибору. Однак при будь-яких обставинах вона орієнтується на альтернативні проекти буття, оскільки це дозволяє поступати оптимальним чином. В зв'язку з цим підміна життєво-практичних понять і цінностей «волею до влади» також не витримала випробовування часом, оскільки, як і марксизм, породила свої утопії. Людина хотіла жити в першу чергу матеріально та духовно облаштованим життям. Тому власність продовжувала залишатися як практичною цінністю, так і полем теоретико-наукових, інтелектуальних дискусій [1, с. 307].

Свідченням цього є полеміка навколо проблеми власності у працях мислителів «срібного віку» кінця XIX – початку XX ст. Звернення цих філософів до теми власності обумовлено поширенням соціалізму з його утопічними ідеями рівності та справедливості, матеріалізму і марксизму з радикальними вимогами знищення власності. Відстоюючи позицію культури і раціонального підходу до аналізу соціально-економічної реальності, філософ-екзистенціаліст Н.А.Бердяєв стверджував, що «власність за природою своєю є начало духовне, а не матеріальне. Вона передбачає не лише споживання матеріальних благ, але і більш стійке і послідовне духовне життя особистості в сім'ї і роді» [2, с. 303].

Серед проблем філософії господарства М.О.Бердяєв приділяє особливу увагу дослідженню суперечностей природи «власності» і «техніки». Дослідження власності і техніки він здійснює через призму взаємовідношень «життя» і «смерті», «організму» і «механізму», «суб'єкта» і «об'єкта». Філософське розуміння власності передбачає звернення до її онтологічних коренів, котрі пов'язані з метафізичною природою особистості [1, с. 235 - 236].

Власність для М.О.Бердяєва є, в першу чергу, духовна цінність, в ній міститься певний моральний смисл, який розкривається у взаємовідносинах з матеріальною природою, у відносинах між близькими людьми, і взагалі між всіма людьми. Якби господарська діяльність була зовсім безособистісною, визначалась би лише споживчими інтересами, то чим би вона тоді відрізнялась від діяльності тварин? Швидкоплинне споживання означало б рабство у стихійних сил природи. Діяльність же людини передбачає певні «метафізичні основи, котрі долали б емпіричні межі її життя» [1, с. 316 - 317].

Відношення до власності не повинні здаватися людині вищим началом, оскільки вони підлягають розпаду і розкладу. Це довели «капіталізм» і «колективізм», коли спочатку власність перетворюється в знаряддя користі і пригнічення ближніх, і, тим самим, втрачає духовну сторону, а потім при колективізмі відбувається взагалі заперечення відносин власності, перетворення всього матеріального у тимчасове, засіб для задоволення потреб. Колективізм «заперечує за людиною право здійснювати акти, які свідчать про її владу над матеріальною природою» [1, с. 242]. Це означає повернення особистості до рабства у стихійних сил природи. Обіцяні ж колективізмом свобода, рівність, загальний добробут «є вимога дива тими, котрі чудес не визнають і духовно не гідні їх» [1, с. 245]. Коли власність позбавляється духовної основи, то забувається призначення людини, втрачається її образ і незрозуміло, заради чого вона існує.

В контексті філософії господарства М.О.Бердяєв продовжує і розвиває міркування А.Шопенгауера про духовні основи прагнення людини до «володіння власністю». Трактатування власності у взаємозв'язку з моральним змістом набуває в російського мислителя своєрідного екзистенціального контексту. Цинічним буде відношення до культури і природи без розуміння прав і обов'язків, які абсолютизують власність, перетворюючи все матеріальне лише в тимчасовий, швидкоплинний, корисливий засіб і знаряддя. Це є блюзнірський погляд на увесь матеріальний світ винятково як на засіб задоволення потреб. Але у власності міститься певний моральний зміст, який розкривається у взаєминах із усіма сферами буття людини. Власність «передбачає не тільки споживання матеріальних благ, але і більш стійке і спадкоємне духовне життя особистості в родині і роді» [1, с. 234]. Філософію цікавить у першу чергу людина духовна, її трансперсональний, трансцендентний світ, тому виникнення власності він пов'язує з внутрішньою, «метафізичною природою» особистості, її «моральним правом здійснювати акти, які переборюють швидкий перебіг часу» [1, с. 234].

Перемога над стихійними силами природи формує вільний дух людини, з якого народжуються

права й обов'язки. Володіння власністю одухотворює людину в її відношенні до всієї матеріальної дійсності, перетворює її зі споживача у творця. Власність немовби продовжує життя людини, адже вона міститься у певних предметах і явищах, на яких витрачений час, тобто життя. В силу цього власність пов'язана з безсмертям людини. Зрозуміло, що колективізм, уособлений в комуністичному світогляді, який заперечує право приватної власності, є рабство особистості в стихійності сил як природи, так і соціуму. «Націоналізація», «соціалізація», усуспільнення землі та інших об'єктів приватної власності унеможлиблює «душевну теплоту», розриває інтимний зв'язок з минулим, «вбиває» легенди і спогади, а відношення до матеріальних предметів робиться безособовим, винятково утилітарним [1, с. 318].

Традицію розгляду господарства продовжив видатний російський філософ Вол. С. Соловйов. Він вважав, що основа власності, як і багатства, полягає в сутності людської особистості. Людина сама оцінює свою участь у світовому процесі не по відношенню тільки до даних явищ, які діють на неї «як психологічні спонукання, а по відношенню також до загального принципу всякої діяльності — до ідеї гідного і негідного буття, добра чи зла» [9, с. 180]. Вже в змісті внутрішнього, психічного досвіду з необхідністю відрізняємо думки, почуття, переживання від своєї природи, тобто від себе як мислячого індивіда, і який відчуває, бажає, хоче, прагне. Виходить, що в житті людини є два головні начала - духовне і плотське, тілесне (матеріальне). Хоча по своїй ідеальній сутності духовне буття неоднорідне з матеріальним, але «по-своєму фактичному існуванню, виявленому в реальній людині «як сила втілення, дух, чи, точніше, життя духу, є тільки видозміна (трансформація) матеріального буття» [8, с. 140]. Отже, власність, як і всі речі, і предмети об'єктивного світу, є ідеальне (духовне) продовження особистості в цих речах, або перенесення її ідеальної сутності на ці речі.

Власність у найбільшій мірі виявляє моральний зв'язок поколінь, оскільки в ній у своєрідній формі міститься переживання, любов батьків до дітей, і разом з тим вона - реальна точка опори для благочестивої пам'яті про померлих батьків [8, с. 427]. Крім того, для більшості людей відношення до природи може стати моральним тільки за умови спадкоємної земельної власності. Обробляти землю - не означає зловживати нею, виснажувати і руйнувати, а означає поліпшувати, вводити її у велику силу і повноту буття. Хоча розуміти і любити природу дано небагатьом, однак кожний прив'язується до рідного куточка, до рідних могил і колисок. А це властиво для людини духовної, ідеальної [8, с. 429]. В цьому плані власність відрізняється від грошей; вона душевна, зігрівається пам'яттю, теплом взаємодії з живою природою, а гроші – «холодні» у своїй абстрактній конкретності. Ідеально-духовне проникає в усі сфери відносин володіння і власності. Навіть праця тільки тоді може бути джерелом власності, коли людина розуміє її корисність, яка має суспільну значимість [8, с. 430].

Для російського мислителя найважливішим є множення духовної спадщини. Але тільки деяким людям призначено заповідати потомству духовні надбання. А оскільки моральні вимоги однакові для усіх, то за більшістю людей залишається право й обов'язок турботи про матеріальне поліпшення життєвих умов для своїх спадкоємців. Адже власність виступає в різних іпостасях - не тільки як майно, але і як гроші, інформація, знання, ідеї, що дозволяє виконувати роль духовної сполученої ланки між поколіннями. Без цього зв'язку неминуча деградація культури, смисл якої полягає, крім усього, і у взаємозв'язку традицій [4, с. 224]. Власність – це не статичний стан, а процес збільшення, розвитку, передачі, комунікації, які здійснюються в ході обміну речей, знань, товарів, ідей тощо.

Розглядаючи визначальні моменти в історії розвитку вітчизняної філософсько-економічній думці про «власність» і «право власності», варто звернути увагу на працю Б.Н.Чичеріна «Власність і держава». Він вказує, що «власність є корінний камінь всього громадянського порядку», оскільки в його влаштуванні найважливішим є визначення того, що «праває особою, що утворює область її діяльності, чим вона може розпоряджатися по своєму бажанню» [6, с. 114]. Визначаючи, що «міцність власності складає першу потребу громадянського побуту», Б.Н.Чичерін підкреслює: «... Все, що розхитує власність, підриває самі основи громадянського порядку. Політичні революції далеко не мають такого значення... Громадянський порядок заснований на праві власності і без нього обійтись не може» [6, с. 115].

Через кілька десятків років після виходу праці Б.Н.Чичеріна його пророчі слова знайшли своє втілення на просторах колишньої Російської імперії, де були знищені і приватна власність, і засновані на ній суспільний порядок і право. Видатний російський мислитель І.О.Льїн, оцінюючи проміжні підсумки побудови «нового суспільства» без приватної власності, перебуваючи в еміграції, писав: «Комунізм є протиприродним явищем, ... оскільки не визнає індивідуального способу життя, даного

людині від Бога і природи. Він намагається переробити, переплавити людську душу в її основних властивостях і природних тяжіннях, і насамперед – погасити особисту зацікавленість та особисту ініціативу людини на всіх шляхах її творчості. Комунізм заперечує особисте начало, як джерело самостійності, різноманітності й «анархії». Тому він погашає не лише приватну власність, але й приватну сім'ю, і прагне викоринити приватну думку, вільне переконання і особисте світорозуміння» [5, с. 115]. В силу нього побудований на таких засадах суспільний лад не приймає самодіяльність особистого інстинкту самозбереження і самостійність особистої духовності. Такий лад змушений соціалізувати не тільки майно, але і увесь уклад людського життя, почуттів і думок; йому потрібно соціалізувати душу людини і для нього виробити новий тип – примітивну істоту, безособистісну і бездуховну. Однак подібний задум приречений на невдачу, оскільки «розкласти і притупити тимчасово духовне начало – можливо; але особистісна форма людського існування не підлягає руйнуванню. Отже, знищити приватну власність неможливо» [5, с. 121]. Навички тисячоліть, народжені самою природою, неможливо відмінити простою заборонаю. Відміна ж, заборона приватної власності можлива лише через насилля, який несумісний ні з демократією, ні зі свободою особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: креатини метафізичного пошуку / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн – К.: Знання, 2008. – 687 с.
2. Бердяев Н. А. Судьба России: Сочинения / Н. А. Бердяев. - М.: ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио. – 1998. – 736 с.
3. Бердяев Н. А. Философия неравенства // Русская философия собственности. – СПб.: Ганза, 1993. – С. 267-504.
4. Ильин В. В. Философия богатства: Человек в мире денег/ В. В. Ильин. - К.: Знания Украины, 2005. – 496 с.
5. Ильин И. А. О частной собственности // Русская философия собственности. – С.130.
6. Исупов К. Русская философия собственности / К. Исупов, Н. Савкин – СПб.: Наука, 1993. – 286 с.
7. Нерсесянц В.С. Наш путь к праву. От социализма к цивилизму / В. С. Нерсесянц – М.: Юристъ, 1992. – 354 с.
8. Соловьев В. С. Сочинения в двух томах. Т. 1 / В. С. Соловьев; сост., общ. ред. и вступ ст. А. Ф. Лосева и А. В. Гулыги; примеч. С. Л. Кравца и др. - М.: Мысль, 1988. - 892 с.
9. Тутов Л.А. Философия хозяйства. Опыт духовного преображения / Л. А. Тутов. – М.: Теис, 2003. – 279 с.
10. Шопенгауэр А. Афоризмы и истины: Сочинения/ А. Шопенгауэр. - М.: ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 2000. – 736 с.
11. Якимец К.И. Свое и чужое/ К. И. Якимец// Вопросы философии. – 2002. - №7. – С. 30 - 41.